W ŚWIAT Z KLASĄ

Etyka

EDUKACJA GLOBALNA NA ZAJĘCIACH ETYKI W SZKOLE PODSTAWOWEJ

10

SCENARIUSZ

Ekologia głęboka jako globalna idea walki z dewastacją planety

KAROLINA KOWALEWSKA

KLASA VII–VIII

2 X 45 MIN

W trakcie lekcji zostanie przedstawiona sieć współzależności globalnych dotyczących degradacji środowiska naturalnego. Uczniowie i uczennice zapoznają się z założeniami współczesnej koncepcji filozofii ekologicznej – ekologii głębokiej. Uczestnicy i uczestniczki zajęć poszerzą swoją wiedzę o założenia filozofii i etyki kilku kultur globalnego Południa stanowiących inspirację dla ruchów społecznych ekologii głębokiej w krajach globalnej Północy. Młodzież podejmie refleksję oraz dyskusję nad rolą wartości i idei filozoficznych w wychowaniu ekologicznym i indywidualnym zaangażowaniu w ochronę przyrody.

Pytanie kluczowe

W jaki sposób filozofia i etyka mogą wpłynąć na postawy ludzi względem ochrony planety przed degradacją?

Cele zajęć:

- poznasz założenia współczesnej filozofii ekologii głębokiej Arnego Næssa
- przybliżysz sobie filozofię i etykę wybranych kultur globalnego Południa
- zrozumiesz współzależności między globalnym Południem i globalną Północą w zakresie niekorzystnych zmian w środowisku naturalnym
- podejmiesz refleksję nad koniecznością zmian w funkcjonowaniu ludzi w celu zatrzymania degradacji planety

Związek z podstawą programową:

I. 1, 2, 3, 5, II. 2, 5, III. 1, 2, 3, IV. 2, 4,
I. 1a, V. 3, 6, VII. 5

Zagadnienia:

zrównoważony rozwój, żywność i rolnictwo, zasoby naturalne, edukacja

Cele Zrównoważonego Rozwoju:

- 7 Czysta i dostępna energia
- 12 Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja
- 13 Działania w dziedzinie klimatu
- 14 Życie pod wodą
- 15 Życie na lądzie

Metody:

dyskusja, burza pomysłów, miniwykład, analiza tekstu, praca plastyczna (tworzenie plakatu, infografiki)

Formy pracy:

praca w parach, praca w grupach

Środki dydaktyczne i materiały:

kartki z nazwami kontynentów i krajów, film *Interdependence*, H. Saggau, L. Vaughn, J. Eisenstein, (3:28), film *Po co nam edukacja globalna?*, Centrum Edukacji Obywatelskiej (2:35), duże arkusze papieru, komputer, rzutnik, dostęp do Internetu, załączniki

Wprowadzenie

1

10 minut

Rozpocznij zajęcia od krótkiej filozoficznej dyskusji. Gdy jej uczestnicy i uczestniczki będą odpowiadali na poniższe pytania, zapisz ich propozycje (proponowane wartości oraz powody) na dużym arkuszu papieru lub w pliku tekstowym na komputerze; zostaną one wykorzystane na kolejnej lekcji.

Pytania do dyskusji:

- Jakie wartości są potrzebne w życiu każdego człowieka?
- Co powoduje, że człowiek niszczy przyrodę, chociaż wie (doświadcza tego na co dzień: na przykład smog, brudne rzeki, zmiana klimatu), że ma to fatalne skutki dla życia ludzi obecnie, a dla przyszłych pokoleń może być katastrofalne?

Ważne, by dyskusja odbyła się w oparciu o następujące zasady:
1) dbamy o kulturę wypowiedzi (nie używamy wulgarnego słownictwa)
2) traktujemy siebie z szacunkiem (nie obrażamy nikogo)
3) słuchamy innych i dajemy szansę wypowiedzieć się każdemu, kto chce zabrać głos.

Przedstawiwszy zasady rozmowy, zapytaj, czy uczniowie i uczennice są skłonni je przyjąć i zgodnie z nimi dyskutować. Jeśli pojawiają się jakieś wątpliwości lub sprzeciw, wówczas możemy poprosić o zaproponowanie innych zasad, według których młodzież chce prowadzić dyskusję. (Więcej o prowadzeniu rozmowy w oparciu o wypracowane wspólnie zasady przeczytasz w publikacjach projektu „Rozmawiajmy o uchodźcach", na przykład w Rozmawiajmy o uchodźcach. Globalnie-lokalnie o migracjach lub w Przewodniku dla młodzieży. Klub dobrej rozmowy, https://migracje.ceo.org.pl/content/publikacje). Zasady dobrej rozmowy znajdziesz na s. 13 tej publikacji.

Dyskusję zacznijcie od pierwszego pytania, a po chwili rozmowy wprowadź drugie (na przykład odwołując się do wypowiedzi uczestników i uczestniczek). Ważne, by uczniowie i uczennice udzielili odpowiedzi na oba pytania. Jeśli będą mieli problem z rozpoczęciem dyskusji, zachęć ich, tłumacząc, że są to typowe pytania filozoficzne, czyli nie ma na nie jednoznacznej odpowiedzi, a każdy z nich może udzielić odmiennej, w zgodzie ze swoimi przekonaniami – ważne, by ją stosownie uargumentować.

Praca właściwa

2

5 minut

Zapytaj uczniów i uczennice, czy wiedzą, czym są globalne współzależności. Zapisz to hasło na tablicy i zaproponuj burzę pomysłów. Propozycje młodzieży krótko podsumuj.

3

4 minuty

Wyświetl uczestnikom i uczestniczkom zajęć jeden z dwóch krótkich filmów traktujących o zagadnieniu współzależności zaproponowanych poniżej:

1. dla uczniów i uczennic sprawnie posługujących się językiem angielskim: *Interdepence*, H. Saggau, L. Vaughn, J. Eisenstein, 2016 (3:28) (http://bit.ly/InterdependenceFilm)
2. dla uczniów i uczennic, którzy nie znają języka angielskiego: *Po co nam edukacja globalna?*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2011 (2:35) (http://bit.ly/FilmCEO).

4

3 minuty

Poproś, by młodzież porównała wyniki swojej pracy z informacjami, jakie uzyskała w trakcie oglądania filmu. Spytaj, co zmieniło się w jej postrzeganiu współzależności.

5

8 minut

Poproś, by uczniowie i uczennice dobrali się w pary i wykonali ćwiczenie *Współzależności globalne na przykładzie argentyńskiej wołowiny* z załącznika nr 1. Rozdaj każdej parze mapkę z grafiką prezentującą trasy eksportu steków wołowych produkowanych w Argentynie oraz listę czynników wpływających na degradację środowiska. Zadaniem każdej z par jest wybrać te czynniki, które jej zdaniem są powiązane z procesem produkcji, dystrybucji i konsumpcji argentyńskiej wołowiny. Niech podzielą je na te, które dotyczą 1) produkcji i dystrybucji oraz 2) konsumpcji.

Każda z informacji dołączonych do zadania pasuje do procesu produkcji, dystrybucji lub konsumpcji argentyńskiej wołowiny. Uczniowie i uczennice nie muszą wykorzystać wszystkich, ale ważne, by w podsumowaniu zadania ta informacja się pojawiła. Powinni dzięki temu uświadomić sobie, jak duży wpływ ma z pozoru mało znaczący produkt, stek, na degradację środowiska naturalnego w skali globu.

6

5 minut

Podsumujcie wspólnie zadanie, odpowiadając na pytanie: Dlaczego częste spożywanie argentyńskich steków niszczy środowisko naturalne?

7

8 minut

Zaproś uczniów i uczennice do powrotu do pytania z początku lekcji dotyczącego powodów, dla których człowiek niszczy przyrodę. Wytłumacz uczniom i uczennicom, że pytanie to należy do tak zwanych pytań głębokich, które wywodzą się z filozofii Arnego Næssa. Poinformuj, że streścisz im teraz (w formie miniwykładu) założenia filozofii ekologii głębokiej (załącznik nr 2), która nie tylko prezentuje ciekawe spojrzenie na kwestię ochrony przyrody i jakości ludzkiego życia, ale też upatruje wyjątkową wartość w wielu kulturach globalnego Południa.

Ekologia głęboka – nurt filozoficzny zapoczątkowany przez Arnego Næssa, którego głównym postulatem jest holistyczne podejście do kwestii ochrony środowiska poprzez głęboką refleksję nad naszymi postawami i wartościami, którymi kierujemy się w życiu.

Podsumowanie

8

2 minuty

Po zakończeniu miniwykładu zapytaj grupę, czy ma jakieś pytania, wątpliwości, czy potrzebuje jeszcze dodatkowych informacji na ten temat. Poinformuj, że jest ważne, by wszyscy zrozumieli, na czym polega idea filozofii głębokiej, gdyż będą ją wykorzystywać podczas kolejnych zajęć.

LEKCJA 02

Wprowadzenie

1

5 minut

Rozpocznij zajęcia od przypomnienia założeń ekologii głębokiej. Poproś uczniów i uczennice, by podzielili się na forum klasy tym, co zapamiętali z poprzedniej lekcji.

Praca właściwa

2

5 minut

Podziel klasę na 3 grupy. Niech dzielenie na grupy ma charakter zabawy, na przykład przygotuj kartki z nazwami 3 kontynentów (Afryka, Ameryka Południowa, Azja) i karteczki z nazwami krajów leżących na tych kontynentach. Przygotuj taką liczbę karteczek z nazwami krajów z różnych kontynentów, by powstałe grupy były równoliczne. Każdy uczeń i uczennica losuje kraj i podchodzi do stolika z nazwą odpowiedniego kontynentu. Jeśli ma trudność ze zlokalizowaniem kraju, podchodzi do mapy i sprawdza, na jakim kontynencie się on znajduje.

3

15 minut

Wprowadź klasę do zadania, informując, że ruchy społeczne ekologii głębokiej inspirują się wieloma elementami kultur tradycyjnych. Każda z grup otrzyma opis jednej z takich filozofii z załącznika nr 3. Wytłumacz klasie, że według zwolenników ekologii głębokiej mieszkańcy i mieszkanki globalnej Północy powinni czerpać inspirację do budowania właściwych postaw życiowych owocujących szczęściem osobistym oraz szansą na uchronienie planety przed zagładą z kultur tradycyjnych. Rozdaj grupom duże arkusze papieru i poproś o przygotowanie plakatów-infografik.

Przedstaw zadania dla każdej grupy:

1) zapoznanie się z założeniami wskazanej filozofii;
2) wypisanie najważniejszych według tej filozofii wartości i zasad;
3) skonfrontowanie ich (znalezienie podobieństw i różnic) z tymi, które uczniowie i uczennice wymieniali na poprzedniej lekcji jako wartości niezbędne do życia. Wywieś lub wyświetl zbiór wartości, jaki został stworzony podczas wprowadzenia na poprzedniej lekcji;
4) zastanowienie się, na ile wartości proponowane w filozofiach pochodzących z kultur tradycyjnych są interesujące i możliwe do przyjęcia przez mieszkańców i mieszkanki krajów globalnej Północy.

4

10 minut

Poproś, aby każda grupa podzieliła się wynikami swojej pracy oraz opiniami na forum klasy.

Podsumowanie

5

10 minut

W ramach podsumowania zajęć zadaj uczniom i uczennicom pytanie kluczowe: W jaki sposób filozofia i etyka mogą wpłynąć na postawy ludzi względem ochrony planety przed degradacją? Jeśli starczy czasu, możesz pokazać klasie kilka Celów Zrównoważonego Rozwoju (sugerowane to 7, 12, 13, 14 i 15). Poproś uczniów i uczennice, by na zasadzie burzy pomysłów zaproponowali działania z zakresu ochrony przyrody dla tych obszarów rozwojowych.

Źródła:

- Film *Interdepence*, H. Saggau, L. Vaughn, J. Eisenstein, 2016, http://bit.ly/InterdependenceFilm.
- Film *Po co nam edukacja globalna?*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2011, http://bit.ly/FilmCEO.
- *Rozmawiajmy o uchodźcach. Globalnie-lokalnie o* migracjach, Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2016, http://bit.ly/GlobalnieLokalnieMigracje.
- *Przewodnik dla młodzieży. Klub dobrej rozmowy*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2018, http://bit.ly/KlubDobrejRozmowy.

O ekologii głębokiej:

- B. Devall, G. Sessions, *Ekologia głęboka. Żyć w przekonaniu, iż Natura coś znaczy*, Warszawa 1994.
- *Filozofia głębokiej ekologii*, http://pracownia.org.pl/o-pracowni/filozofia-glebokiej-ekologii.
- M. Żemigała, *Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa. Budowanie zdrowej, efektywnej organizacji*, Kraków 2007, s. 131–132.

O filozofii ubuntu:

- *Ubuntu Philosophy & Meaning*, http://www.ubuntu.thiyagaraaj.com/Home/about-ubuntu/ubuntu-philosophy-meaning.
- T. Nakonieczny, *Ubuntu, czyli afrykańska filozofia społecznej jedności*, http://ludyziemi.blogspot.com/2015/06/ubuntu-czyli-afrykanska-filozofia.html.
- J. Kamwachale Khomba, *Redesigning the Balanced Scorecard Model: An African Perspective*, Pretoria 2011, s. 128, https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28706/Complete.pdf?sequence=13.

O buddyzmie:

- M. Ciszek, *Ekoetyczne założenia buddyzmu*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne" 2005, nr 2, s. 407–416, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Doctrina_Studia_spoleczno_polityczne/Doctrina_Studia_spoleczno_polityczne-r2005-t2/Doctrina_Studia_spoleczno_polityczne-r2005-t2-s407-416/Doctrina_Studia_spoleczno_polityczne-r2005-t2-s407-416.pdf.
- J. A. Korbel, *Buddyjski pogląd na ochronę przyrody*, „Latarnia Morska – Pomorski Magazyn Literacko-Artystyczny", 3.01.2010, http://latarnia-morska.eu/pl/eseje-i-szkice/160-buddyjski-pogld-na-ochron-przyrody.
- P. Kapleau, *Ekologia i zen*, „Informator" 1984, nr 6, s. 5.

O koncepcjach filozoficznych rdzennych mieszkańców Ameryki Południowej:

- M. Rzepa, *O tym, jak cywilizacja niszczy kultury tubylcze w Amazonii*, „Nowy Obywatel", 4.10.2016, https://nowyobywatel.pl/2016/10/04/cena-postepu-o-tym-jak-cywilizacja-niszczy-kultury-tubylcze-w-amazonii.
- J. Maffie, *Aztec Philosophy*, *Internet Encyclopeadia of Philosophy*, https://www.iep.utm.edu/aztec/#SH2a.

Załączniki:

Załącznik nr 1 – Karta pracy: Współzależności globalne na przykładzie argentyńskiej wołowiny
Załącznik nr 2 – Materiał pomocniczy: Informacje na temat ekologii głębokiej
Załącznik nr 3 – Materiał pomocniczy: Informacje na temat filozofii kultur globalnego Południa

Załącznik nr 1 – Karta pracy: Współzależności globalne na przykładzie argentyńskiej wołowiny

Chęć zakupu dobrej jakości produktów za niską cenę	Wzmożona produkcja gazów cieplarnianych	Topnienie lodowców	Wycinka lasów pod uprawę roślin i pastwisk
Chęć zysku bez zwracania uwagi na konsekwencje	Wzmożone zużycie pestycydów	Deficyty wody	Skażenia wód gruntowych toksynami, patogenami i antybiotykami
Pustynnienie rozległych terenów	Pośrednicy i pośredniczki zarabiający więcej niż producenci i producentki towarów	Ginięcie gatunków roślin i zwierząt	Eksport większości produkcji do krajów globalnej Północy
Wyjaławianie gleby poprzez intensywne uprawy roślin	Większa ilość dwutlenku węgla w atmosferze	Produkcja w rękach wielkich koncernów pochodzących z krajów globalnej Północy	Lokalni producenci i producentki zarabiają bardzo mało na produkowanych towarach
Niskie płace w rolnictwie	Coraz większa konsumpcja taniego mięsa dobrej jakości	Wzrost zachorowań na choroby układów krążenia i pokarmowego	Szerzenie się chorób zakaźnych przenoszonych przez zwierzęta dzikie i gospodarskie

Załącznik nr 2 – Materiał pomocniczy: Informacje na temat ekologii głębokiej

EKOLOGIA GŁĘBOKA to nurt filozoficzny stworzony w latach 70. XX wieku przez norweskiego filozofa Arnego Næssa (1912–2009), wielkiego miłośnika przyrody, podróżnika zainspirowanego tradycją i filozofią kultur Wschodu (filozofia buddyjska, postać M. Gandhiego), kultur tradycyjnych oraz filozofią takich myślicieli jak M. Heidegger, B. Spinoza czy A. N. Whitehead.
Postulując potrzebę ochrony przyrody, Næss zaleca zmianę optyki: nie powinniśmy skupiać się jedynie na działaniach takich jak segregacja odpadów czy zmiana źródeł energii na bardziej ekologiczne. To działania doraźne, powierzchowne, mające na celu eliminację szkód, których ludzkość stale dokonuje. By wprowadzić realne zmiany wpływające na losy planety, musimy zmienić sposób myślenia i działania, zwłaszcza u ludzi zamieszkujących globalną Północ, których wpływ na całą ludzkość od przeszło 200 lat jest destrukcyjny. To właśnie w dominującej kulturze zachodniej, w której przeważa indywidualizm, konsumpcjonizm, antropo- i etnocentryzm, Næss upatruje źródeł współczesnych problemów ekologicznych, społecznych i kulturowych. Wyrażają się one w przemożnej chęci kontrolowania wszystkiego – rzeczywistości, ludzi, przyrody – jak również w zaspokajaniu swojej samotności i emocjonalnego głodu poprzez nadmierną konsumpcję dóbr, czego konsekwencją jest wzmożona produkcja odpadów i eksploatacja zasobów przyrody.
Norweski filozof uważał, że jedyną szansą na zatrzymanie się ludzkości w drodze do samounicestwienia jest dotarcie do źródeł naszego postępowania oraz swoista rewolucja świadomości poprzez zadawanie sobie istotnych pytań, tzw. **pytań głębokich**, jak na przykład: Dlaczego żyjemy tak, jak żyjemy? Jakie jest znaczenie życia? Jaki jest właściwy sposób życia? Których wartości naprawdę niezbędnie potrzebujemy? Dlaczego niszczymy przyrodę? Dzięki takiej refleksji człowiek ma uzyskać pełniejszy wgląd w swoją istotę, zwiększyć wrażliwość oraz poznać motywację swojego działania, nie tylko jako jednostka, ale i jako cały gatunek. Næss ma nadzieję, że człowiek zrewiduje myślenie na temat swojej nadrzędnej pozycji wobec innych istot i całego środowiska (antropocentryzm). Głęboka refleksja ma doprowadzić do przyjęcia nowej idei, **biocentryzmu**, w której najwyższą wartością jest samo życie rozumiane jako **sieć życia**, którą współtworzy każda żywa istota i każda z nich jest ważna dla funkcjonowania całości.
Człowiek musi w końcu zrozumieć, że wzajemne powiązania i współzależności stanowią podstawę funkcjonowania systemów przyrodniczych i społecznych. Jesteśmy od siebie zależni: jednostki od jednostek, ludzie od zwierząt, zwierzęta od ludzi, państwa od państw. Nikt ani nic nie żyje w izolacji. To, w jaki sposób każdy z nas funkcjonuje w tych systemach, ma realne konsekwencje, także etyczne, dla naszego życia, jego jakości, istnienia przyszłych pokoleń oraz całej planety. Næss podsumowuje to słowami: „Rzeczywistość ludzka i pozaludzka jest niepodzielna, a jeśli dostrzegamy między nimi granice, to tylko dlatego, że brak nam świadomości ekologicznej".
Filozof proponuje, by ludzie globalnej Północy zwrócili uwagę na wartości i zasady, jakie stoją u podstaw filozofii kultur globalnego Południa, w których przyroda jest integralną częścią życia. Można stwierdzić, że przesłaniem ekologii głębokiej jest potrzeba odwrócenia źródeł wpływu kulturowego. To, co zdaniem Næssa może być ratunkiem dla całej planety, w dużo większym stopniu znajdujemy w tradycyjnych kulturach globalnego Południa niż w filozofii życiowej mieszkańców kultur zachodnich.
Swoimi tezami Næss zainspirował wielu miłośników i miłośniczek przyrody oraz działaczy i działaczek ekologicznych, co zaowocowało narodzinami **ruchu społecznego ekologii głębokiej**, którego członkowie i członkinie podejmują konkretne działania będące konsekwencją głębokiej refleksji nad przyczynami niekorzystnych zmian w środowisku. Główną ideą tego ruchu jest współdziałanie ludzi na rzecz ratowania zagrożonego bogactwa przyrodniczego przed katastrofą niezależnie od pochodzenia społecznego, kulturowego, etnicznego czy przekonań religijnych.

Arne Næss i Georg Sessions podsumowali ideologię ekologii głębokiej w **8 podstawowych zasadach:**

1. Pomyślność oraz rozwój ludzkiego i pozaludzkiego życia na Ziemi są wartościami same w sobie (wartościami immanentnymi, przyrodzonymi) niezależnie od użyteczności pozaludzkich form życia dla człowieka.
2. Bogactwo i różnorodność form życia przyczyniają się do urzeczywistnienia tych wartości i same w sobie są wartościami.
3. Ludzie nie mają prawa ograniczania tego bogactwa i różnorodności, chyba że chodzi o zaspokojenie ich żywotnych, istotnych potrzeb.
4. Rozwój pozaludzkich form życia wymaga zahamowania wzrostu liczebności populacji ludzkiej. Rozkwit życia i kultury człowieka daje się pogodzić z takim spadkiem.
5. Oddziaływanie człowieka na inne formy życia jest obecnie zbyt duże, a sytuacja ta gwałtownie się pogarsza.
6. Wymaga to poważnych zmian, szczególnie ekonomicznych, technologicznych i ideologicznych. Nowa sytuacja będzie całkowicie odmienna od obecnej.
7. W sferze ideologicznej chodzi przede wszystkim o ograniczenie wzrostu materialnego standardu życia na rzecz jakości życia. Wytworzy się głęboka świadomość różnicy między tym, co ilościowo i jakościowo wielkie.
8. Ci, którzy zgadzają się z powyższymi założeniami, powinni czuć się zobowiązani do podjęcia pośrednich lub bezpośrednich działań na rzecz wprowadzenia w życie tych niezbędnych zmian.

Źródło: M. Żemigała, *Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa. Budowanie zdrowej, efektywnej organizacji*, Kraków 2007, s. 131–132.
Dodatkowe informacje w książce: B. Devall, G. Sessions, *Ekologia głęboka. Żyć w przekonaniu, iż Natura coś znaczy*, Warszawa 1994.

Załącznik nr 3 – Materiał pomocniczy: Informacje na temat filozofii kultur globalnego Południa

GRUPA 1

Ubuntu to etyka i filozofia obecna w wielu kulturach afrykańskich, na przykład u grup etnicznych Republiki Południowej Afryki. Jej fundamentem jest idea wspólnoty. W ubuntu zwraca się uwagę na fakt, że nie możesz istnieć jako człowiek w izolacji od innych ludzi. Wartość człowieka ujawnia się w tym, że stawia on cele wspólnoty ponad własny interes. Dominujące wartości w ubuntu to pomaganie i dbanie o siebie nawzajem, nauka szacunku wobec wszystkich istot, a także świadomość, że wszyscy tworzymy całość i właśnie w tej całości jesteśmy silni. Duch ubuntu wyraża się w następujących powiedzeniach: Jestem, jaki jestem, ze względu na to, kim my wszyscy jesteśmy, Jestem dlatego, że ty jesteś, Twój ból jest moim bólem, Twój dobrobyt jest moim dobrobytem, Twoje ocalenie jest moim ocaleniem.

Ubuntu jest bardzo uniwersalną filozofią. Jej założenia można przyjąć bez względu na pochodzenie etniczne czy zaangażowanie religijne. Według tej filozofii każdy człowiek, niezależnie od pochodzenia, ma w sobie ogromny potencjał rozwoju. Wyraża się on w atrybutach, które wpisują się w słowo ubuntu:

ATRYBUTY UBUNTU	AFRYKAŃSKIE ZNACZENIE UBUNTU
U – uniwersalizm (*universal*)	globalne, międzykulturowe braterstwo
B – zachowanie (*behaviour*)	humanitaryzm, opiekuńczość, dzielenie się, szacunek, współczucie (miłość, uznanie)
U – zjednoczenie (*united*)	solidarność, wspólnota, więź, rodzina
N – negocjacje (*negotiation*)	konsensus, demokracja
T – tolerancja (*tolerance*)	cierpliwość, dyplomacja
U – zrozumienie (*understanding*)	empatia (dobroć, życzliwość, wybaczenie)

Tłumaczenie autorki, źródło: J. Kamwachale Khomba, *Redesigning the Balanced Scorecard Model: An African Perspective*, s. 128, https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28706/Complete.pdf?sequence=13.

W ubuntu bardzo ważną rolę odgrywa przyroda. Człowiek jest postrzegany jako integralna część ekosystemu, jest więc zobowiązany do życia w zgodzie z nim. Kluczem do prawdziwego dobrostanu jest harmonijne, zrównoważone współistnienie ludzi i przyrody. Zasoby powinny być wykorzystywane tak, by służyły także przyszłym pokoleniom. Możesz zatem czerpać z przyrody tylko tyle , ile realnie potrzebujesz, niech reszta pozostanie dla innych.

Filozofią ubuntu inspirowali się Nelson Mandela (prezydent RPA, działacz na rzecz praw człowieka, laureat Pokojowej Nagrody Nobla), arcybiskup Desmond Tutu (działacz przeciwko apartheidowi, laureat Pokojowej Nagrody Nobla), a obecnie wykorzystuje ją również firma Canonical Ltd., udostępniając system operacyjny Linux Ubuntu jako otwarte, wolne od opłat oprogramowanie.

Źródła: *Ubuntu Philosophy & Meaning*, http://www.ubuntu.thiyagaraaj.com/Home/about-ubuntu/ubuntu-philosophy-meaning; T. Nakonieczny, *Ubuntu, czyli afrykańska filozofia społecznej jedności*, http://ludyziemi.blogspot.com/2015/06/ubuntu-czyli-afrykanska-filozofia.html; J. Kamwachale Khomba, *Redesigning the Balanced Scorecard Model: An African Perspective*, Pretoria 2011, s. 128, https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28706/Complete.pdf?sequence=13.

GRUPA 2

Buddyzm – najczęściej prezentowany jako jedna z pięciu największych religii świata, wyznawany głównie w Azji Południowo-Wschodniej, m.in. w Tybecie, Mjanmie (dawniej Birmie), Tajlandii, Wietnamie, Nepalu, ale też w Chinach i w Japonii. Buddyzm stanowi też rozległy system filozoficzny silnie oddziałujący na kultury tego regionu, jak również mieszkańców i mieszkanki krajów globalnej Północy. Tutaj skupiamy się jedynie na zagadnieniach ekologii i relacji międzyludzkich w filozofii buddyjskiej.

Filozoficzne założenia buddyzmu opierają się na przekonaniu, że wszechświat i wszystkie istoty go zamieszkujące są obdarzone mądrością, miłością i współczuciem. Relacje między nimi wynikają z naturalnych współzależności. Gdy któraś z istot zaczyna dominować nad innymi, rozpada się wówczas harmonia i wszyscy doświadczają cierpienia. Naturalna relacja człowieka z przyrodą w buddyzmie wyklucza myśl o nieograniczonej eksploatacji natury. Stąd też takie wartości jak dobrowolny minimalizm w posiadaniu rzeczy, niewyrządzanie krzywdy i nieodbieranie życia, miłość, troska oraz odpowiedzialne działanie na rzecz prawdziwej wspólnoty wszystkich stworzeń.

Buddyzm źródła wszelkiego zanieczyszczenia i cierpienia planety upatruje w ludzkim umyśle. Umysł zanieczyszczony to taki, w którym człowiek postrzega siebie jako element odrębny od reszty istot, przez co zaczyna zachowywać się egocentrycznie. W buddyzmie „świat nie jest na zewnątrz nas. Ja jestem światem. Każdy z nas nie jest częścią świata, każdy z nas jest światem. Dlatego kiedy niszczę środowisko, wówczas niszczę samego siebie i zanieczyszczam samego siebie" (P. Kapleau, *Ekologia i zen*). Harmonię funkcjonowania świata zaburza jedynie człowiek poprzez egoistyczne, konsumpcyjne potrzeby, których realizacja owocuje cierpieniem innych. Człowiek powinien więc praktykować medytację, by dotrzeć do korzeni tych mentalnych i duchowych zanieczyszczeń, pozbyć się ich, co sprawi, że jego działania będą inne, lepsze dla otaczającego go świata, a tym samym i dla niego. Nie da się tej czystości umysłu osiągnąć bez przyrody. Szczególną uwagę buddyjscy mnisi zwracają na las jako najbogatszy ekosystem, który wspomaga człowieka w osiągnięciu nirwany, czyli najbardziej pożądanego przez buddystów stanu, w którym człowiek uwalnia się od wszelkiego cierpienia. Przyroda jest postrzegana jako najdoskonalsza nauczycielka dla człowieka. Zdaniem Buddhadasy, buddyjskiego działacza na rzecz przyrody, kiedy pielęgnujemy prawdziwą wewnętrzną naturę, wówczas nie ma w nas niczego, co by dawało pożywkę samolubstwu i egoizmowi. Bez nich nic już nie pcha człowieka do niszczenia przyrody na zewnątrz, a wówczas ona sama dba o siebie najlepiej. Ochrona przyrody jest zatem możliwa głównie poprzez pracę człowieka nad sobą, nad wygaszaniem zachłanności, egoizmu, gniewu, strachu, zazdrości i złudzeń. Bez tego ochrona zewnętrznej natury będzie bardzo trudna, gdyż wszystkie te elementy będą pchały człowieka do jej wykorzystywania. „Czysty umysł" jest spokojny, piękny i radosny, czyli naturalny. Taki umysł otwiera się na naturalne współistnienie z innymi istotami, nie krzywdzi, przez co życie człowieka jest lepsze, tak samo jak środowisko wokół niego.

Źródła: M. Ciszek, *Ekoetyczne założenia buddyzmu*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne" 2005, nr 2, s. 407–416, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Doctrina_Studia_spoleczno_polityczne/Doctrina_Studia_spoleczno_polityczne-r2005-t2/Doctrina_Studia_spoleczno_polityczne-r2005-t2-s407-416/Doctrina_Studia_spoleczno_polityczne-r2005-t2-s407-416.pdf; J. A. Korbel, *Buddyjski pogląd na ochronę przyrody*, „Latarnia Morska – Pomorski Magazyn Literacko-Artystyczny", http://latarnia-morska.eu/pl/eseje-i-szkice/160-buddyjski-pogld-na-ochron-przyrody; P. Kapleau, *Ekologia i zen*, w: „Informator" 1984, nr 6, s. 5.

GRUPA 3

Filozofie rdzennej ludności południowoamerykańskiej – grupy Indian i Indianek południowoamerykańskich nie tworzą jednej kultury. To setki, jeśli nie tysiące kultur, dlatego nie można mówić o jednej południowoamerykańskiej filozofii. Istnieje jednak pewien trzon, wspólna idea, która łączy te grupy: harmonijne życie w bliskości z przyrodą. Elementy takiej filozofii znajdziemy już w kulturze azteckiej. Obecna jest ona po dziś dzień np. wśród grup etnicznych Guaraní i Janomam z Brazylii. Grupy te walczą o ochronę lasów deszczowych, wykorzystując również swoje tradycyjne idee, do których pragną przekonać mieszkańców i mieszkanki krajów globalnej Północy, by dzięki nim się ocknęli i zaprzestali niszczenia przyrody.

Najważniejszy dla Indian i Indianek jest związek z naturą, a szczególnie z ziemią. „My, Indianie, jesteśmy jak rośliny. Jak możemy żyć bez naszej gleby, bez naszej ziemi?", mówi Marta Vitor z Brazylii (M. Rzepa, *O tym, jak cywilizacja niszczy kultury tubylcze w Amazonii*). Uważają oni, że nikt nie może posiadać natury na własność. Nikt nie może być właścicielem ziemi, bo każdy element ekosystemu ma swoją duszę i współistnieje z innymi. Wszelkie zasoby, zwłaszcza woda i ziemia, są wspólne dla ludzi, zwierząt i roślin. Wartością szczególnie cenioną jest równowaga w świecie. Można powiedzieć, że w praktyce Indianie i Indianki stosują arystotelesowską zasadę złotego środka – najważniejszy jest umiar we wszelkich działaniach, skrajności są postrzegane jako niemoralne. Świat, w którym wszystko jest zrównoważone, jest światem czystym, dobrym i zdrowym.

Indianie i Indianki są tak silnie związani z naturą, że jej ochrona nie jest dla nich odrębną ideą, ale integralną częścią życia. Człowiek powinien postępować tak, by można było go nazwać czystym. Stąd też wiara w to, że głód, ból, choroba fizyczna czy psychiczna są skutkiem złego, niemoralnego postępowania. Gdy człowiek działa niemoralnie, prędzej czy później zachoruje. Zwrócenie się człowieka przeciwko naturze, zaburzanie równowagi świata przyrody jest postrzegane przez współczesnych Indian i Indianki właśnie jako choroba, którą przynieśli ze sobą Europejczycy i Europejki. Dostrzec to można w wypowiedzi Daviego Kopenawy Yanomamiego, szamana i rzecznika Janomamów: „Wy, biali, mówicie o tym, co nazywacie »rozwojem«, i chcecie, żebyśmy stali się tacy sami jak wy. Ale my wiemy, że to przynosi tylko chorobę i śmierć. Las jest naszym życiem i potrzebujemy go, aby łowić ryby, wytwarzać pożywienie, polować, śpiewać, tańczyć i ucztować. To daje nam wszystkim życie. Bez lasu jest tylko choroba". Nie oznacza to, że są oni przeciwnikami rozwoju. Janomamowie z Brazylii deklarują, że są otwarci na postęp, ale to, co niosą ze sobą wielkie koncerny z globalnej Północy, to nie postęp, a choroba i zniszczenie. „Biali muszą szanować naszą [...] ziemię. Górnicy przynoszą broń, alkohol i prostytucję, niszczą naturę, gdziekolwiek pójdą. Dla nas to nie jest postęp. Chcemy postępu bez zniszczenia" – deklarował w 1997 roku Davi Kopenawa Yanomami (James Maffie, *Aztec Philosophy*, *Internet Encyclopeadia of Philosophy*).

Dla Indian i Indianek bardzo ważna jest wspólnota. Człowiek wtedy jest prawdziwie ludzki, gdy działa dla dobra wspólnego. Dlatego tak ważna jest empatia i szacunek wobec wszystkich istot. Pokazuje to doskonale stare azteckie przysłowie mówiące, że człowiek, który nie rozwija serca i nie przyjmuje ludzkiej twarzy (nie kształtuje charakteru), jest jedynie kupą mięsa z dwojgiem oczu. Tej empatii i właściwego charakteru nie da się ukształtować samemu. Każdy człowiek potrzebuje nauczyciela lub nauczycielki, innych ludzi i istot, które pokażą mu, jak wypracować takie cechy jak: samokontrola, samowystarczalność, umiar, skromność oraz higiena osobista i domowa. Są to najważniejsze cnoty, których zdaniem rdzennej ludności południowoamerykańskiej brak ludziom z Północy, przez co bez skrupułów wykorzystują przyrodę i przekonują innych, że tak trzeba, że świat nie może funkcjonować inaczej, bo najważniejszy jest zysk.

Źródła: M. Rzepa, *O tym, jak cywilizacja niszczy kultury tubylcze w Amazonii*, „Nowy Obywatel", 4.10.2016, https://nowyobywatel.pl/2016/10/04/cena-postepu-o-tym-jak-cywilizacja-niszczy-kultury-tubylcze-w-amazonii; J. Maffie, *Aztec Philosophy*, *Internet Encyclopeadia of Philosophy*, https://www.iep.utm.edu/aztec/#SH2a.